
OD GIRL, WOMAN, OTHER DO DEKLE, ŽENSKA, DRUGA_I: SPOLNO NEVTRALNI JEZIK IN LITERARNI PREVOD

Katja Zakrajšek
(DSKP, Ljubljana, Slovenija)

Jezikovni izrazi spola, spolnih percepcij in identitet se spreminjajo z družbo. Najbolj sveže vprašanje v slovenščini kot visoko ospoljenem jeziku je spolno nevtravno izražanje in/ali izražanje nebinarnosti. Prevajalke_ci pa ne moremo čakati na ustaljene in preizkušene rešitve, da bi se lotevali izvirnikov, ki vključujejo in tematizirajo to plast jezika, oziroma izvirnikov nebinarnih avtoric_jev. Članek na podlagi trenutnega stanja v slovenščini (jezikovna praksa, priporočila zagovorniških organizacij, prve jezikoslovne obdelave) predstavlja proces prevodnega odločanja o jezikovni upodobitvi nebinarnega lika in njegove jezikovne prakse v romanu Bernardine Evaristo *Dekle, ženska, druga_i*.

Ključne besede: jezik in spol, nebinarnost, podčrtaj

Jezikovni izrazi spola, spolnih percepcij in identitet se spreminjajo z družbo. Najbolj sveže vprašanje v slovenščini kot visoko ospoljenem jeziku je spolno občutljivo/vključujoče/nevtravno izražanje ter izražanje nebinarnih spolnih identitet. V literarnem prevajanju to zastavlja vsaj dvojen izziv. Po eni strani so tozadevne jezikovne inovacije del mednarodnega trenda v evropskih jezikih, pri čemer pa je tempo njihovega vznikanja in družbenega uveljavljanja od jezika do jezika različen. Po drugi strani so močno povezane s specifično slovnico in družbenojezikovnimi praksami, ki od jezika

* katjazakr@gmail.com

CC-BY-SA, besedilo © Zakrajšek, 2024

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna.

Hieronymus 1-2, 2024, 27–40, <https://doi.org/10.18690/hieronymus.9.1-2.27-40.2024>

do jezika ponujajo zelo različna izhodišča. Tako mora prevod besedila, ki vključuje in tematizira to plast jezika, premoščati ta dvojen – družbenočasoven in slovničen – razkorak, ki je lahko zlasti v prevodnih parih z na tem področju zelo razvito (in vplivno) angleščino zelo velik.

Prevajanje romana Bernardine Evaristo *Girl, Woman, Other*, ki se izrecno ukvarja prav z vprašanji spola in družbenih percepcij spola, me je prisililo, da sem poglobila in sistematizirala svojo jezikovno prakso na tem področju in jo prvič razširila tudi v leposlovje. Ker je to obenem eden prvih leposlovnih prevodov v slovenščino, če ne kar prvi, ki vključuje rabo podčrtaja – gotovo pa prvi, ki ga je postavil v naslov –, bo spodaj popisano morada v pomoč še komu; seveda vedno ob upoštevanju, da je ta vidik slovenščine v intenzivnem razvoju in zato ključen del članka predstavljata letnica njegovega izida ter letnica izida knjige *Dekle, ženska, druga_i*.

Spolno vključujoče oz. nevtravno izražanje se po eni strani izogiba moškimi slovničnim oblikam kot privzetemu standardu in po drugi recikliranju stereotipnih spolnih vlog (»direktorji in tajnice«). Namesto tega v množini upošteva vse (možne) spole (možnih) oseb, na katere se nanaša; v ednini pa ne predpostavlja spola osebe, kjer je ta neznan ali nerelevanten. V jeziku se razvijajo tudi možni jezikovni izrazi nebinarnih spolnih identitet, se pravi takih, ki izstopajo iz binarne matrice moški/ženska oziroma on/ona. Skupno obravnavanje tega dvojega je smiselno zaradi precejšnjega prekrivanja ustreznih jezikovnih sredstev, zlasti ob sodobni težnji, da govor o »obeh spolih«, ki s predpostavljanjem binarne matrice izbrisa spolno nenormativne osebe, razpiramo v govor o »vseh spolih«, kar je jezikovni pendant procesa družbenega priznavanja obstoja teh oseb.

Med starejšimi načini spolno vključujočega izražanja so v slovenščini možnosti *študent/-ka*, *študenti/-ke* oziroma *študent/ka*, *študenti/ke* (ali tudi razvezano, *študent ali študentka*, *študenti in študentke*), v angleščini pa *s/he* (oziroma razvezano *he or she*). V obeh primerih se je z vidika sodobnega razumevanja spola izkazal za problematičen člen »ali« (izpisan ali izražen s poševnico), ki implicira binarno izbiro.

Angleščina ima ta problem samo v ednini; tam za potrebe spolno nevtralnega izražanja že rutinsko posega po v jeziku že dolgo prisotni možnosti edninske rabe množinskega zaimka *they*. To olajšujeta spregatveni sistem in nizka ospoljenost, ki zadeva le zaimek in nekaj samostalniških oblik. V visoko ospoljeni slovenščini je trenutno na voljo več strategij, ki pa (še) niso ustaljene v splošni rabi, med njimi: 1. uporaba nevtralnih kolektivnih

izrazov ali sinonimov (*bralke in bralci* > *bralstvo, občinstvo; prijazen fant* > *prijazna duša*; delna strategija); 2. izogibanje sestavljenim časom (delna strategija); 3. deklarativna uporaba generičnega ženskega slovničnega spola (v smislu uravnovešanja prevladujoče rabe generičnega moškega spola); 4. redno izmenjevanje ženskih in moških oblik, zlasti v naštevanjih, v podobnem duhu kot možnost 3 (*s tem vprašanjem so se ukvarjali sociologi, filozofinje, pedagogi, pravnice, aktivisti, umetnice*; delna strategija); ter 5. poudarjaj (pisno) oziroma načrtno izpuščanje veznika med ženskimi in moškimi slovničnimi oblikami ali njihovo izmenjevanje kot njegov govorni ustrežek (*lepo pozdravljam vse današnje sogovornice_ke*, izgovorjeno kot *lepo pozdravljam vse današnje sogovornice, sogovornike*). Pri tem možnosti 1 in 2 delujeta nezaznamovano oziroma nezaznavno, v nasprotju z možnostma 3 in 4, ki sta – razen v specifičnih izjavljalnih kontekstih – še neustaljeni in zato zelo vidni. Pri 5. možnosti, ki se prekriva z izražanjem spolne nebinarnosti, je zanimivo, da v pisni različici zaradi inovativne rabe tipografije (za zdaj, za večino *bralk_cev*) kar »skoči v oči« že ob preletu besedila, je torej močno zaznamovana že ob prvi pojavitvi, medtem ko v svoji ustni različici postane zares očitna šele v primeru kopičenja dvojnih oblik, se pravi dosledne rabe v daljših besedilih, ki ne zadeva samo ustreznih zaimkov in samostalnikov, ampak lahko tudi pridevnike in glagolske oblike. Pod črto: v množini je spolno nevtralnost dosti lažje doseči, ne da bi to občinstvu nujno padlo v uho ali oko. Križ je z ednino.

Vsem, ki v slovenščino prevajajo iz angleščine in drugih manj ospoljenih jezikov, je znana zagata, ko je treba v prevodu ospoliti lik, ki ga izvirnik spolno ne določa prek osebnega imena, (edninskega) zaimka ali drugih indicev, običajno zato, ker se v njem pojavi le bežno, lahko pa tudi zato, ker je uveden v prvi ali drugi osebi. Če tega ne moremo rešiti z vprašanjem avtorice_ju ali kontekstualno, preostaneta dve možnosti: bodisi sledimo prvi asociaciji, ki kaj lahko reproducira stereotipne predpostavke (*doctor* > *zdravnik*, *nurse* > *medicinska sestra*, *scientist* > *znanstvenik*, *cleaner* > *čistilka*), bodisi te predpostavke s svojimi prevodnimi izbirami zavestno nevtraliziramo ali preobračamo. Pri odločanju lahko pomaga siceršnja naravnost avtorice_ja do tovrstnih vprašanj. Kar ni na voljo, je luksuz nezaznamovanosti, ki ga angleščina omogoča tako rekoč po defaultu. (Tu puščam ob strani izvirnike, nastale, ko njihove družbe še niso prevpraševale jezikovnega izražanja spola). Kako lahko odločitve glede ospoljevanja bistveno spremenijo konotacije besedila, ponazarja segment iz romana *Girl*,

Woman, Other (v nadaljevanju ga ljubkovalno navajam kot *GWO*, njegov prevod pa kot *DŽD*):

[Amma and Dominique] railed against their lot in a grotty Soho caff while devouring fried egg and bacon slathered between two slabs of soggy white bread washed down with builder's tea alongside *the sex workers* who plied their trade on the streets outside

long before Soho became a trendy gay colony (*GWO*: 6 [poudarek: K. Z.]).

»Sex workers« lahko brž refleksno postanejo »spolne delavke«. Vendar različne določitve spola tu povsem različno izrišejo tako implicirani odnos med protagonistkama in življenjem njune četrti kakor tudi časovno dinamiko te četrti, ki ji je usojen razvoj v »trendovsko gejevsko kolonijo«. Zaradi slednjega sem se sama nagibala k moškemu spolu, ko pa sem vprašala avtorico, je ta odgovorila: »all genders« [vsi spoli]. Končni prevedek je nekoliko jezikovno konservativnejši od te opredelitve:

v pajzlju v Sohu sta robantili nad svojo usodo, tlačili vase cvrtje s slanino, nagrmadeno med dva kosa pocastega belega kruha, in ga poplakovali z močnim čajem z mlekom, z ramo ob rami s *spolnimi delavkami in delavci*, ki so svoj posel opravljali na okoliških ulicah

dolgo preden je Soho postal trendovska gejevska kolonija (*DŽD*: 13 [poudarek: K. Z.])

Za to odločitvijo, v nasprotju s takojšnjo uvedbo podčrtaja, če ga že uporabljam drugje v romanu, ne stoji le kriterij »lažjega branja« (glede na to, da dotična pasaža te teme ne razvija podrobneje), ampak predvsem razmislek, da se segment, upovedan skozi perspektivo protagonistke Amme, nanaša na zgodnja osemdeseta leta 20. stoletja in tak prevod ustreza njenemu tedanjemu razumevanju spola. Roman namreč pri več likih sledi tudi premenam tega razumevanja skozi čas, ki jih ponazori poznejši konflikt o transpolnosti in feminizmu med Ammo in Dominique (prim. *DŽD*: 436–8).

Drugače pa je bilo s poglavjem, ki usredišča perspektivo nebinarnega lika Morgan_a. Ne le, da se ta v angleškem izvirniku eksplicitno opredeljuje kot »they«, postane celo aktivist_ka na področju ozaveščanja o transpolnosti; poglavje tudi jezikovno sledi njenemu_njegovemu raziskovanju in potrjevanju lastne spolne identitete, zato so jezikovna sredstva za njeno izražanje prav v tematskem središču tega dela besedila. In če prevajalke še

nič od tega ne bi navedlo k raziskovanju teh sredstev v slovenščini (ob čemer bi se sicer upravičeno vprašali, zakaj potem sploh prevaja tovrstno besedilo), bi naletela na naslednjo sekvenco, ki jih eksplicitno našteva:

[Megan¹ and Bibi] *discussed the best gender-neutral alternatives such as ae, e, ey, per, they, and tested each word to see if the words tripped off the tongue or tripped over it, ditto with the alternatives to his and hers: hirs, aers, eirs, pers, theirs and xyrs*

Megan decided to try out they and theirs, what matters most to me, is that I know how I feel, and the rest of the world might catch up one day, even if it'll be a quiet revolution over longer than my lifetime, if it happens at all [...]

Morgan (no longer Megan)

has self-identified as gender-free for six years now, *they've* learnt to be cool with it when people don't use or understand *their* preferred pronouns initially *they* wanted to punch their lights out (GWO: 328 [poudarki: K. Z.])

V nasprotju z angleščino, kjer je poleg edninskega »they« na voljo vrsta bolj ali manj široko uveljavljenih novih zaimkov (t. i. *neopronouns*, recimo jim *neozaimki*) – od 18. stoletja dalje jih je bilo predlaganih že preko dvesto, in to proti bralskim pričakovanjem večinoma pred letom 1970 (Barron: 8) –, je v slovenščini razvijanje možnosti za izražanje spolne nebinarnosti več ali manj stvar zadnjega desetletja. Upravičena je domneva, da je ta proces šele na svojem začetku; tu lahko le dokumentiram stanje v času prevajanja in urejanja romana (2020-21).

Eksperimentiranje z zaimki je seveda v angleščini s formalnega vidika bistveno enostavnejše kot v slovenščini. Po drugi strani so v slovenščini sami zaimki manj izpostavljeni, zlasti v imenovalniku; ospoljenost se dostikrat prej zazna na glagolu, samostalniku, pridevniku. Vseeno pa so v praksi transspolnih oseb in trans vključujočih organizacij zaimki najenostavnejši način za nakazovanje pravilne jezikovne rabe za določeno osebo. Anketa v *Nebinarnem zinu* Zavoda TransAkcija iz leta 2021 tako beleži različne

¹ Megan je v romanu *deadname* Morgan_a (t. j. ob rojstvu določeno ime, ki ga Morgan ne uporablja več, ker ne ustreza njegovi_njeni pravi identiteti) in se pojavlja v pasusih o odraščanju lika, preden ta uzaveši in potrdi svoj spol. V resničnem življenju tovrsten *dead-naming* transspolnih oseb sicer ni dobrodošel, kakor tudi ne spremljajoči *misgendering*, napačno ospoljevanje – dobra praksa narekuje, da se tudi »za nazaj« dosledno uporablja izbrano ime in ustrezni zaimki oz. slovnične oblike.

možnosti, ki pa ostajajo znotraj permutacij obstoječih slovenskih zaimkov. Kaže tudi, da trenutno stanje jezika ne ustreza vsem jezikovnim potrebam teh njegovih uporabnic_kov, kar nakazuje na še nadaljnji razvoj:

To so le nekatere možnosti, ki so jih zase naštele nebinarne osebe v našem vprašalniku: on, v angleščini pa they; ona, v angleščini pa they in she; on; ona; on_a; on_; on in oni; ona_on; ona ali on; ona v javnosti, on med prijatelji, v dnevnikih; ona, v angleščini pa they; v bistvu so mi vredu vsi / katerikoli zaimki; v slovenščini se izogibam rabi zaimkov zase (Zavod TransAkcija: 2021, 14)

Razen podčrtaja in zgoraj zabeležene sporadične rabe množinskega zaimka »oni«, očitno prenesene iz angleščine, je v slovenščini izpričana tudi raba štirih navpičnih pičic kot tipografskega znamenja, ki podobno kot podčrtaj povezuje dve slovnični obliki besede ter obenem naznačuje polje možnosti in prehajanja med njima (*pisatelj:ica*). Medtem ko naj bi bil podčrtaj v slovenščino izposojen iz nemščine (Kvartir: 2022), kjer soobstaja z več drugimi rešitvami (*Autor_innen*, *Autor*innen*, *AutorInnen*), so pičice izum hrvaškega feminističnega portala Krilo (nav. d.), ki za hrvaščino navaja tudi možnost hkratne rabe moških in ženskih obrazil (*reklie su*), ki se v slovenščini vsaj zaenkrat verjetno ne pojavlja. Za prevod *DŽD* sem se odločila za podčrtaj, ki je bistveno bolj razširjen in že tudi jezikoslovno obdelan (Vičar in Kern 2017, Kern in Vičar 2019). Ta razširjenost je seveda relativna, še zdaleč ne vsesplošna, se je pa njegova prepoznavnost v začetku 20. let 21. stoletja močno povečala.

Ker forma romana *DŽD* močno temelji na govornih in miselnih ritmih, sem sprva sicer razmišljala o tem, da bi uporabila izmenjevanje ženskih in moških slovničnih oblik kot fleksibilnejšo ustno ustreznico podčrtaja (kopičenje v celoti izpisanih slovničnih dvojnic bi bilo pač najočitnejše nasprotje optimalne izbire). Prevod Morganinega_ovega poglavja se je torej sprva glasil tako: »[mesto z milijoni ljudi, ki hodijo prehitro] / ki jo bodo pomendrali kot konvoji neustavljivih vojaških tankov in zmlinčili njen pajčevinasti občutek lastnega jaza / ne grejo in ne grejo *mu* v glavo mestne srajce ...«. V tej prvi iteraciji so se oblike za Morgan_a izmenjevale po posameznih segmentih (»odstavkih«). Vendar je to delovalo precej nejasno, saj bi se te različne oblike lahko nanašale tudi na različne osebe. Obenem bi takšno izmikanje vizualno močno zaznamovanemu podčrtaju simbolno pomenilo še eno iteracijo potiskanja nebinarnih oseb in njihovih

(jezikovnih) izbor v nevidnost – ironično prav v besedilu, posvečenem privajanju manjšin v večjo vidnost. Naslednji poskus je bil nekakšen sistematičen kompromis med podčrtajem in izmenjevanjem oblik, tako da je tem na koncu »zrastel« odprt podčrtaj in jih s tem navezal na Morgan_a (možnost, ki sem jo resda »preplonkala« z družabnih medijev): »[mesto z milijoni ljudi, ki hodijo prehitro] / ki jo_ bodo pomendrali kot konvoji neustavljivih vojaških tankov in zmlinčili njen_ pajčevinasti občutek lastnega jaza / ne grejo in ne grejo mu_ v glavo mestne srajce ...«. K sreči sem imela več beta bralk_cev, bolj izurjenih v podčrtaju in vsem, kar stoji za njim, ki so bili pripravljeni Morganino_ovo poglavje izdatno pretresti z mano: Linn Julian Koletnik, Evan Grm, Branislava Vičar – hvala vam! Hitro sem uvidela, da se tovrstno izmikavo izumljanje malo drugačne tople vode ne bi spodobilo, pa tudi logično ne bi bilo; jezikovna karakterizacija Morgan_a naj sledi trenutni najbolj razširjeni dobri praksi, kot jo opredeljujejo slovenske_i Morgan_i. Bralstvo se bo pač potrudilo in podučilo (pri čemer mu priskočim na pomoč v spremni besedi). Tako se končni prevod, pravzaprav priredba, zgoraj navedene sekvence o Bibi in Morgan_u glasi:

pretresli sta najboljšo *spolno nevtralne alternative*, izogibanje zaznamovanim oblikam, menjavanje oblik, navpične pikice, podčrtaj, in vsako besedo preizkušali, da bi videli, ali zdrkne z jezika ali se jezik ob njej zafeclja

Megan se je odločil_a, da poskusi z menjavanjem in podčrtaji, najpomembneje mi je, da vem, kako čutim sam, in preostali svet bo mogoče kdaj doumel, pa čeprav bo to tiha revolucija, ki bo trajala dlje, kot bom jaz živela, če bo do nje sploh prišlo

[...]

Morgan (ne več Megan)

se zdaj že šest let opredeljuje kot aspolna oseba, naučil_a se je, da ji_mu ni bedno, če ljudje ne uporabljajo ali ne razumejo oblik, ki jih uporablja zase sprva bi jih najraje na gobec (DŽD 317–8 [poudarki: K. Z.]

Pri tem sta se takoj izkazala dva dodatna izziva. Prvi se tiče odločanja, kdaj uporabljati podčrtaje, kdaj pa vendarle preklapljati na »ustno« menjavanje oblik – namreč v premem govoru, ki pa se v specifični formi tega romana fluidno staplja s pripovedjo, ne da bi bilo vedno jasno, ali gre za izrečene besede ali le za misli dotičnega lika. Drugi izziv je, da se ospoljene oblike v slovenščini ne pojavljajo le v večjem obsegu kot v angleščini, ampak tudi na mestih, kjer se v angleščini sploh ne. To kliče po odločitvi, ali naj prevod

ohranja enak obseg in lokaliziranost zaznamovanosti besedila s specifičnimi jezikovnimi strategijami – ali pa naj ohranja jezikovne politike izvirnika oziroma naravnost v njem fokaliziranih likov. Menim, da je edino smiselno ohranjati duha in ne črke. Zato sem besedilo smiselno prilagajala ne le, kjer gre za perspektivo Morgan_a – ki bi, če bi bil_a slovenska_i aktivist_ka, prav gotovo tudi o drugih osebah uporabljal_a spolno občutljiv jezik (o tem več v nadaljevanju), temveč tudi *okrog* nje_ga. V spodnjem primeru sem tako liku Bibi – ki ni le Morganina_ova partnerica, temveč tudi neke vrste vrstniška mentorica pri artikuliranju lastne transspolnosti –, ko Morgan razmišlja o svežem jezikovnem izrazu zase, v njeni naslednji repliki pripisala ustrezno upoštevanje te izbire na način izmenjevanja ženskih in moških slovničnih oblik v premem govoru. Če bi Bibi govorila slovensko, bi, natančna, kot je glede primernega izražanja, v podporo Morgan_u nemudoma ilustrirala takšno rabo, medtem ko je angleški drugoosebni *you* povsem spolno nevtralen. (Natančno branje pokaže, da se izvirnik v poročanju Bibijine izjave na tem mestu spretno izogne ospoljenju Morgan_a v tretji osebi z uporabo [tedanjega] osebnega imena – kar je v angleščini v takih okoliščinah pogost praktičen maneuver.)

Megan said in which case demanding gender-neutral pronouns for *herself* from people who'd no idea what she was going on about also seemed utopian
Bibi said it was a first step towards changing people's minds, although yes, like all radical movements, there'd be much resistance and *Megan* would have to be resilient (GWO: 327 [poudarki: K. Z.])

Megan je *rekla*, da je potem najbrž utopično tudi to, da bi od ljudi, ki nimajo pojma, o čem sploh govori, zase *zahtevala* spolno nevtravno rabo jezika
Bibi je rekla, da je to prvi korak v procesu spreminjanja mišljenja, čeprav, ja, tako kot pri vseh radikalnih gibanjih, Megan bo *naletela* na veliko odpora in bo *moral* imeti trdo kožo (DŽD: 316 [poudarki: K. Z.])

Enako, z izmenjevanjem oblik, v slovenščini z Morgan_om govori tudi mlada radikalna feministka Yazz. S tem prevod tudi kompenzira dejstvo, da jo_ga Yazz v angleščini poudarjeno nagovori z *Mx.* – spolno nevtravno alternativo za *Mr.* in *Ms.*, ki v slovenščini še nima ustreznice (prim. DŽD: 327). Nasprotno pri drugih likih soočenje z Morgan_om izvabi večje ali manjše nerazumevanje. Prevodno gotovo najzanimivejši in najbolj simpatičen je moment jezikovne zbežanosti, ki se zgodi njeni_njegovi podeželski

prababici in glavni zaveznici v družini, ko tuhta, da se ni Morgan pravzaprav »prav nič spremenila«, čeprav je »postala nedinarna tramspolna kako-sežereče« (DŽD: 338, v izvirniku »a gender granary non-binding whatsit«).

Prav pri Morgan_u, ki mu prevod pripisuje dosledno spolno ozaveščen jezik, se jasno pokaže tudi relevantnost preseka med jezikovnim izražanjem nebinarnosti ter spolno nevtralnno oziroma vključujočo rabo nasploh (tudi v množini). Na tem preseku stojita tako podčrtaj kot navpične pičice. Tudi pri spolno vključujoči rabi je podčrtaj v praksi izrazito v prednosti (spet relativni), kot kaže zlasti spletna komunikacija različnih organizacij. V podobnem duhu se na spletu pojavljajo še eksperimentalni zapisi s piko, dvopičjem ali zvezdico v podobni vlogi, pa tudi eksperimentiranje s pisno končnico *x* (*pisateljx*, kar je verjetno poskus prilagoditve rabe ene od inovacij iz romanskih jezikov [*amigx*], ki se z nekaterimi izposojenkami iz španščine [*Latinx*] pojavlja tudi v angleščini). Vendar je težko pregledno slediti, kakšno je razmerje teh pisk_cev in njihovih jezikovnih praks s slovenskimi LGBTIQ+ skupnostmi in kolektivi. V prevodu besedila, ki eksplicitno tematizira izkušnje in jezikovne izraze nebinarnih oseb, se je bilo pomembno držati rabe, ki jih v slovenščini izpričujejo in afirmirajo nebinarne govorke_ci (čeprav seveda tudi te rabe niso in ne morejo biti povsem enotne) ter ustrezne zagovorniške organizacije. Ker pa zaradi različne ospoljenosti izvirnega in ciljnega jezika to v prevodu zadeva dosti večji obseg besedila kot v izvirniku, tega nisem hotela prezasiti s podčrtajem. Kjer je bilo le mogoče, sem za rahljanje vseprisotnosti generičnega moškega spola v slovenščini uporabljala druge, vsaj vizualno manj zaznamovane strategije. Tako so recimo »city-dwellers« postali »mestne« ali »londonske srajce«, »kids« »mladina« in »students« »študentarija«. Čeprav ti izrazi lokalno registrsko odstopajo od izvirnika, ustrezajo tako (ne le jezikovni) perspektivi lika Morgan_a kot tudi njegovemu nasploh precej neformalnemu izražanju. Pri tem torej sledim načelu, da je predmet prevoda celotno literarno besedilo, ne posamezne besede.

Podobno sem v naslednji pasaži izkoristila priložnost za izmenjujoče naštevanje:

Hebden Bridge

was a small haven of organic-friendly and environmentalist *residents* and shops [...]

of writers, theatre-makers, filmmakers, visual artists, dancers and activists of old-fashioned hippies and new-fashioned non-conformists (GWO: 326)

Hebden Bridge

je bil majhna oaza bio naravnane in okoljsko zavzetega *prebivalstva* in lokalov

[...]

pisateljev, gledališnic, filmarjev, vizualnih umetnic, plesalcev in aktivistk starokopitnih hipijev in novokopitnih nekonformistk (DŽD: 316)

Tu in tam sem vendarle posegla tudi po podčrtaju, ki se tako varčneje odmerjen brezšivno stopi z Morganinim_ovim lastnim jezikovnim izrazom: »Morgan_u je v olajšanje, da se je izmuznil_a klikam slinastih londonskih egotarijank_cev« (DŽD: 319).

Še vedno sledeč splošni karakterizaciji lika, pa sem v odlomku, ki govori o tradicionalnih pravilih igre v umetnostni kritiki, Morgan_u povsem namerno izjemoma pripisala uporabo dominantnega moškega slovničnega spola, v kateri morda ob rahli ironiji odzvanja kritičen diskurz o dominantno moškem kanonu:

kmalu ne bo več potrebe po pravih *kritikih*, tako imenovanih »*strokovnjakih*«, ki so od nekdaj narekovali pravila igre, v glavnem so skoncentrirani tu v Londonu, gre nam za demokratizacijo kritičskih mnenj, pravijo časniki, in to vključuje take, kot je Morgan, ki s svojimi tviti doseže več bralk_cev kot prave_i kritičarke_ki (DŽD: 322)

Naposled se je podčrtaj naselil tudi v naslov. To pa šele proti koncu procesa. Naslov bi se lahko »ziheraško« (jezikovno nevpadljivo) končal z besedo »druga« ali »drugi«. Prvi opciji ustrezata npr. portugalski in španski prevod naslova: *Rapariga, mulher, outra* in *Niña, mujer, otras* (ki ženske »druge« postavlja v množino). Tovrstni prevedki sicer v izbiri tretje besede ustrezno upoštevajo temo drugosti, na katero se sklicuje izvirni naslov *Girl, Woman, Other*: spolna drugost (ženska kot druga), rasna drugost (rasizirani subjekt kot drugi belega). Ne zajamejo pa ravno tako relevantne drugosti nenormativnih spolnih identitet. Ob slednjem bi lahko prišla na misel možnost »Dekle, ženska, drugo« – »drugo« v smislu tretje kategorije za spol, ponujene na kakšnem vprašalniku ali dokumentu – kar pa bi bilo smiselno samo, če bi se prva dva člena naslova nanašala na moški in ženski spol. Dobila sem tudi zanimiv predlog: »Dekle, ženska, ali ...?«, ki pravzaprav uspešno zajema negotovost, ki jo vzbuja zlasti lik Morgan_a. Podobno rešitev je ubrala nemška prevajalka z *Mädchen, Frau, etc.* Toda če španski in portugalski

naslov Morgan_a izbrisujeta, se ta možnost preveč osredotoča nanj_o, pri tem pa spregleduje vse druge različne dimenzije drugosti v družbi, o katerih prav tako govori izvirni naslov. Vsi razmisleki so torej kazali na rabo poudarjajo tudi v naslovu, v smislu razpiranja reprezentacije drugosti tudi v slovenščini: vse drugo bi bilo nepošteno tako do izvirnika, ker bi preveč obrusilo njegovo eksplicitno vključujočo, intersekcionalno feministično naravnost, kot tudi do bralk_cev prevoda – še zlasti tistih nebinarnih.

Slovenska platnica tako sicer na pogled deluje bolj radikalno od izvirne. A saj gre konec koncev za eksperimentalen, formalno in vsebinsko radikalen roman! Sploh pa se ta vtis razkoraka v radikalnosti uravnoteži, brž ko preberemo posvetilo, ki v izvirniku kopiči besedišče z za angleščino specifičnih presekov rase in spola (in družbene geografije in časa): *sistas, sistren, wimmin, womxn, mandem* ... Slovenska priredba tega posvetila je v nasprotju z naslovom jezikovno dosti bolj krotka od izvirnika: »Za sestre in za naše brate in za LGBTQI+ člane_ice človeške družine z vseh vetrov«.

Na mojo srečo me je urednik brezpogojno podprl v izbiri naslova, čeprav ni bila brez tveganj: bo izzvala apriorno polemiko, ki bo šla povsem mimo vsebine romana? Pričakovala sem vsaj nekaj burnih odzivov o poseganju v jezik in, če parafraziram enega od likov, »pobezljani politični korektnosti«. A se to, kolikor vem, sploh ni zgodilo; pač pa recenzije pridno izpisujejo naslovni poudarjaj, ta je vstopil tudi v Cobiss, tako da ga lahko srečajo tudi tiste_i, ki knjige sploh ne odprejo. (Pa čeprav, kot mi je prišlo na uho, nekateri tisti zadnji i v naslovu, ki je na platnici izpisan v verzalkah, na prvi pogled zmotno preberejo kot enico in mislijo, da gre za prvi del, ki mu bo sledil še *Dekle, ženska, druga_2*. Nič hudega – jezikovne spremembe so pač postopen proces, ali kot v romanu ugotavlja Bibi: »za to si morajo [ljudje] preprogramirati možgane in to ni lahko, traja« [DŽD: 317].)

Tak prevod seveda od bralstva, ki se z uporabljenimi jezikovnimi sredstvi večinoma šele spoznava, terja nekaj navora. Po drugi strani lahko pripeva, če že ne k njihovi normalizaciji, vsaj k normalizaciji družbenojezikovnih procesov, katerih del so; saj je uporabnost vsake take inovacije mogoče presojati šele, ko z vajo pomine prvi refleks, češ »ampak to je čudno«. Pri tem je najbrž v pomoč, da se beroči z vsem tem v procesu branja seznanijo vzporedno z Morgan_om ter delno tudi z drugimi osrednjimi liki romana, ki svojo učinkovitost gradi prav iz dopolnjevanja, zrcaljenja in kontrastiranja njihovih perspektiv. Največja težava za literarni prevod je pravzaprav v tem, da poudarjaj nima neposredne (in očitne) ustne

ustreznice, kar ne bi bistveno olajšalo le glasnega branja, temveč tudi notranje »prisluškovanje« besedilu, ki je toliko pomembnejše, bolj ko se to bliža poeziji. To je vprašanje, ki bo v prihodnosti zahtevalo še precej eksperimen-tiranja – ne le prevodnega.

Jezikovni premiki, ki sledijo družbenim in osebnim premikom v razumevanju spola, so vpisani tudi v druga poglavja romana, ki se nasploh veliko ukvarja s percepcijami spola in spolnimi vlogami skozi čas (od konca 19. do začetka 21. stoletja). Podobno kot pri jezikovnih inovacijah glede spolno občutljivega/nevtralnega izražanja in izražanja nebinarnosti prevod tudi tu sledi specifični dinamiki slovenščine. Če izvirnik npr. beleži vljudnostna naziva Mrs. in Miss in nato delno odmikanje od njiju (zlasti slednjega) v prid Ms., ki ne izraža (domnevnega) poročnega stanu nagovorjene ženske, to prevod smiselno kompenzira – sicer ne nujno na istih mestih – s preigravanjem oblik ženskih priimkov: od starejše »gospe X-ove« do »gospe X«, ki se izogiba potencialnim neželenim implikacijam svojilne oblike. Oziroma brez nazivov: od »Kingove« (učiteljice, v izvirniku učenkam_cem znane kot Mrs. King) do »Robertson« (njene kolegice, učenecem znane kot Ms. Robertson – gl. DŽD: 187). Šele več kot leto po tem, ko je prevod romal v tisk, pa mi je padlo na misel, da ogovarjanje slednje z »učiteljico« ni bilo najboljša izbira, saj se zafrkljivi ton učenke LaTishe, ki v izvirniku ironično poudarja tisti Ms., tako nekoliko izgubi – v prevodu se namreč ironija naslanja samo še na poudarjeno zborni izreko: »učitelj*iii*ica«. Stvar bi dosti bolje delovala s »profesori*iii*co« – z implikacijo, da Robertson ne prenese, da bi ji kdo pogovorno rekel »profesor Robertson« ali, bogne daj, celo »profesor Robertsonova«. Temu momentu prevodnega »aja, saj res« bi morda lahko rekli *traduction d'escalier*.

Skratka: v tem trenutku je slovenski prevod angleškega besedila, ki izkazuje jezikovno ozaveščenost glede vprašanj spola, pred dilemo. Če hoče prenašati in reproducirati to ozaveščenost, bo skoraj nujno deloval bolj zaznamovano in »radikalno« kot izvirnik; če pa hoče ohranjati obseg zaznamovanosti, lahko deluje družbeno konservativnejši. Optimalna odločitev je najbrž odvisna od posameznega besedila – njegove_ga avtorice_je, časa nastanka, tem, ciljnega občinstva ... – in se bo s časom spreminjala, kakor se bodo še razvijale prakse spolno občutljivega/nevtralnega izražanja ter izražanja nebinarnosti. Morda bo prevod DŽD že čez nekaj let zvenel patinirano oziroma kot »dokument svojega časa«. To je tveganje, ki ga kot prevajalke_ci moramo sprejeti, saj prelaganje prevajanja sodobnih, progresivnih besedil, ki

družbenojezikovnih premikov ne beležijo le pasivno, ampak v njih sodelujejo, in/ali besedil nebinarnih avtoric_jev do tistega hipotetičnega prihodnjega trenutka, ko bo slovenščina »ujela« angleščino, ne more biti alternativa.

VIRI IN LITERATURA

- BARRON, Dennis, 2020: *What's Your Pronoun?* New York, London: Liveright.
- DRUŠTVO KVARTIR, 2022: Spolno nevtralna slovenščina. Kwartir.org. Spletni vir.
- EVARISTO, Bernardine, 2019: *Girl, Woman, Other*. Hamish Hamilton.
- EVARISTO, Bernardine, 2021. *Dekle, ženska, druga_i*. Prev. Katja Zakrajšek. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KERN, Boris in VIČAR, Branislava, 2019: Jezik in transspolne identitete. *Slavistična revija* 67/2. 413–422. Tudi na spletu.
- KRILO, n. d.: Inkluzivnost: Rodno osjetljiv jezik. Krilo.info. Spletni vir.
- VIČAR, Branislava in KERN, Boris, 2017: Možnosti jezikovnega izražanja nebinarnih transspolnih oseb v slovenščini. *Dialogi* 53/11-12. 223–237.
- ZAVOD TRANSAKCIJA, 2021: *Nebinarni zin*. Transakcija.si. Spletni vir.

FROM GIRL, WOMAN, OTHER TO DEKLE, ŽENSKA,
DRUGA_I: GENDER-NEUTRAL LANGUAGE
AND LITERARY TRANSLATION

Summary

Linguistic expressions of gender, gender perceptions and identities change along with society; but while there is an international tendency towards developing gender-inclusive/gender neutral as well as nonbinary language, both rhythms of change and grammatical possibilities differ from language to language. Slovenian is a highly-gendered language where current best gender-neutral practices are as yet very experimental and not generally known, as well as more complex and visible than their English counterpart, the singular »they«. Still, literary translators can't wait for these linguistic means to become generally established before engaging with contemporary texts including and exploring this aspect of language and/or texts by non-binary authors.

After outlining the currently-available means and strategies for gender-neutral language in Slovenian, including recommendations by relevant advocacy groups and organisations as well as the few linguists who have written on the subject, the paper presents the author's own process of shaping the linguistic depiction of a non-binary character in the Slovenian translation of Bernardine Evaristo's novel *Girl, Woman, Other*. Dilemmas and challenges are pointed out (such as the higher visibility of gender-neutral language in the translation as compared to the original due to the use of the underscore, including in the title *Dekle, ženska, druga_i*) and the decisions taken are discussed and contextualised.
